

РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПІДХОДІВ ДО АНАЛІЗУ СЕМАНТИКИ

МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Миголинець-Шовак О.І.

Ужгородський національний університет

Актуальність дослідження. Мова як багаторівневе системно-структурне утворення є найважливішим засобом спілкування. Вона є складовою частиною комунікативної діяльності людини, засобом інформаційного забезпечення та міжособистісного спілкування. У мовознавстві відбувається постійне розширення об'єкту дослідження у напрямку від значення до знання, яке стає предметом наукових розвідок через своє переважно вербальне втілення. Процес найменування предметів і явищ навколишньої дійсності відбувається у результаті когнітивної діяльності людини. Початковим етапом номінативної діяльності людини є пізнання світу, що її оточує. Кожна назва несе з собою інформацію, якою володіє людина про об'єкт номінації, а її поява – результат пізнання цього об'єкта. Першою стадією усвідомлення денотата є формування *уявлення* про нього. Спроба передати його зміст за допомогою мови породжує *опис* – сукупність суджень про ознаки уявлення. Наявність опису свідчить про перехід до *понятійної форми*, що здійснюється шляхом очищення нашого уявлення про об'єкт від випадкових ознак. При цьому в центрі уваги знаходиться виділення суттєвих характеристик [14, с. 31]. Саме тому однією з *важливих та актуальних* проблем теорії номінації з цієї точки зору є аналіз шляхів та підходів, які використовуються на різних етапах аналізу для виявлення того, яка частина знань про об'єкт фіксується у його назві і який концепт або група концептів набувають окремого найменування у номінативному акті [7, с. 92-97; 8].

Мета статті – з'ясувати сутність та продемонструвати особливості використання ономасіологічного та семасіологічного підходів до аналізу мовних одиниць в сучасній лінгвістиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвістиці існують різні підходи до аналізу семантики мовних одиниць. Наука про імена, про природу та типи найменувань, про номінативну техніку в різних мовах дістала назву ономасіологія [20 с. 228]. Також акцентується, що ономасіологія - розділ науки про мову, який вивчає зв'язок мовних явищ із позначенням реальності, що нас оточує, з вибором та створенням назв для окремих її фрагментів, процес утворення нового найменування [19, с. 4]. Заслужують на увагу у цьому зв'язку два підходи до визначення ономасіології: вузький та широкий. Перший є вченням про процеси *найменування словом*, тоді як другий полягає в дослідженні всіх номінативних мовних актів, які

відображають особливості фрагментування навколишньої дійсності у ході пізнання її об'єктів та зв'язків [22, с. 179].

При визначенні *ономасіології* у лексикографічних джерелах особливо наголошується на її відмінності від *семасіології*. *Ономасіологія* – це наука про позначення, на відміну від *семасіології* як науки про значення [2, с. 288]. Її завдання полягає у вивченні засобів та способів називання окремих елементів дійсності [16, с. 228]. Г.В.Колшанський вбачає завдання ономасіології не тільки у називанні окремих елементів зовнішнього та внутрішнього досвіду людини, але й у виявленні причин різних мовних змін та поясненні цих явищ [12, с. 15].

Початок сучасного вивчення ономасіології у зарубіжній лінгвістиці пов'язують із іменем німецького філолога А. Цаунера, який вважав, що в мовознавстві співіснують два взаємодоповнюючих розділи, один із яких виходить із зовнішнього, від слова, і ставить питання, яке поняття з ним пов'язано, – це *семасіологія*, інший бере за висхідний пункт поняття і встановлює яке позначення, яку назву має для нього мова, – це *ономасіологія* [23]. Через декілька років цю думку повторює й Ф.Дорнзайф [21, с. 89]. На два шляхи опису предметів і явищ навколишньої дійсності вказував і О.Єсперсен, вважаючи, що будь-яке мовне явище можна розглядати як із точки зору його форми, так і значення. У першому випадку ми відштовхуємося від форми слова або певної його частини й встановлюємо значення, пов'язане з ним, в іншому – початковим етапом дослідження є значення, тому перед нами постає питання: яке формальне вираження воно знаходить у мові [10, с. 32-33]. Перший шлях опису предметів отримав назву *семасіологічного*, другий – *ономасіологічного*. Наведені визначення дають підставу для констатації наявності взаємозв'язку між ономасіологічним та семасіологічним підходами до аналізу мовних об'єктів і явищ. На думку В.І.Алпатова, вся наука про мову зведена у кінцевому рахунку до цих двох аспектів дослідження слова [1, с. 110].

У працях радянських мовознавців підкреслювалася необхідність протиставлення ономасіології та семасіології [15, с. 36-49; 4, с. 28]. Однак згодом формується думка про те, що семасіологія та ономасіологія різко не протиставляються одна одній, а виступають двома взаємопов'язаними розділами семантики, предметом якої як лінгвістичної дисципліни є дослідження значень мовних знаків [17, с. 5].

Особливу увагу питанням розмежування об'єктів вивчення, що входять до компетенції семасіології та ономасіології, приділяла О.С.Кубрякова, розглядаючи їх як дві частини семантики, які вивчають один і той самий предмет, відрізняються не тільки за підходом та напрямом до досліджуваного явища, але й іншими відмінностями: "...якщо при семасіологічному аналізі ми вважаємо безпосередньо даними деякі готові та реально засвідчені форми й шукаємо значення цих форм, тоді ми, певною мірою, маємо справу зі статичними характеристиками цих форм. При ономасіологічному аналізі нерідко спостерігається інше: виходячи із заданих значень, ми займаємося пошуками мовних засобів їхньої об'єктивації, які пов'язують нас

зі сферою можливого, такого, що розвивається, динамічного ...” (переклад наш. - О.Ш.) [13, с.108-109]. Деякі лінгвісти підкреслюють, що опозиція ономасіології та семасіології носить методологічний характер: вона характеризує шляхи дослідження одного й того ж об’єкта – слова, як єдності певного змісту та звукової оболонки [6, с. 109]. Необхідність розмежування семасіології та ономасіології випливає із своєрідності мовних структур, які використовують мовці та слухачі. Вони (структури) не є однаковими, оскільки відправник інформації звертається до мови з боку екстралінгвальної реальності, а слухач із боку форми, тобто у протиставленні ономасіологічного та семасіологічного підходів знаходять відображення два різновиди мовленнєвої діяльності: номінації – діяльності мовця та семантизації – діяльності слухача [6, с. 4]. Відповідно мета семасіологічного підходу полягає у систематизації формальних та мовних структур, вивченні їхнього функціонування у мовленнєвій діяльності слухача, тоді як ціллю ономасіологічного – є систематизація змістових структур мови та вивчення їхнього функціонування у мовленнєвій діяльності мовця [9, с. 109].

У лінгвістичній літературі знаходить відображення ще один погляд на співвідношення ономасіологічного та семасіологічного підходів. Так, Е.В.Заонегін вважає, наприклад, що ономасіологія порівняно з семасіологією має підпорядкований характер. На його думку, вона є не окремим, спеціальним розділом лексикології, а тільки галуззю семасіології й повністю їй підпорядкована. Однак, при цьому ономасіологія та семасіологія тісно пов’язані між собою *і не можуть розглядатися окремо одна від одної* [11, с. 84].

Заслужують на увагу пропозиції щодо вирішення цієї проблеми, які пропонує В.Г.Гак. Вони зводяться до того, що: 1) ономасіологія не є семантичною наукою у власному розумінні слова. Семантика вивчає значення слова та його розвиток; ономасіологія має справу не зі значенням, а з позначенням, тобто мовний елемент з уже визначеним значенням уживається для позначення об’єкта; 2) ономасіологія підпорядковується семасіології: для того, щоб використовувати слово для позначення, потрібно спочатку знати його значення; 3) ономасіологія та семасіологія доповнюють одна одну, сполучаючись у рамках загальної семантики [5, с. 199-200].

Принципову роль протиставлення семасіологічного та ономасіологічного підходів відіграє у функціональних дослідженнях. Як цілком справедливо відзначає М.М.Полюжин, “...семасіологічними такі роботи (функціональні) є лише за відправною точкою дослідження, тобто за вибором одиницею аналізу елементів одного мовного рівня. Подальшим етапом такого типу досліджень є перехід до аспекту “зміст – засоби вираження”. Ономасіологічний напрям функціональних досліджень виходить із того, що висловлювання як елемент тексту виступає сферою функціонування всіх одиниць мовної системи, які вступають в активну міжрівневу взаємодію” [18, с. 38].

Висновок. З викладеного вище стає очевидним, що межі між ономасіологічним та семасіологічним підходами в лінгвістиці є дуже рухомими. Основна концепція їхнього сучасного вивчення ґрунтується на знаходженні та висвітленні взаємодоповнюючих особливостей і ознак.

Перспективою подальших наукових розвідок може стати використання запропонованих підходів до аналізу різнорівневих одиниць, що сприятиме глибокому та всебічному аналізу мовної семантики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алпатов В.М. История лингвистических учений / В.М.Алпатов. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 368 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С.Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 2004. – 611 с.
3. Вардзелашвили Ж.А. К вопросу о толковании термина “номинация” в лингвистических исследованиях / А.Ж. Вардзелашвили // Славистика в Грузии. – Тбилиси, 2000. – С. 62–68 [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://vjanetta.narod.ru/slav1.html>
4. Гак В.Г. Беседы о французском слове (из сравнительной лексикологии французского и русского языков) / В.Г. Гак. – М.: Международные отношения, 1966. – 335 с.
5. Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 763 с.
6. Голев Н.Д. О некоторых принципах выделения ономасиологии и её категорий / Н.Д. Голев // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск: НГУ. – 1978. – Вып. VII. – С. 3-13.
7. Гонгало В.С. Ономасіологічний підхід у дослідженні мови / В.С. Гонгало // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – Розділ 3. – С.92-97.
8. Грошко Т.В. Про природу вторинної номінації в структурі спеціального дискурсу / Т.В.Грошко // Publishing house Education and Science s.r.o. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_SSN_2007/Philologia/22471.doc.htm
9. Даниленко В.П. Ономасіологічне направлення в історії грамматики / В.П. Даниленко // Вопросы языкознания. – 1988. – № 3. – С. 108-131.
10. Есперсен О. Філософія граматики / О.Есперсен. – М.: КомКнига, 2006. – 408 с.
11. Заонегин Е.В. Некоторые общие вопросы ономасиологии (на материале романских языков) / Е.В.Заонегин // Филологические науки. – 1969. – № 6. – С. 84-93.

12. Колшанский Г.В. Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте / Г.В. Колшанский // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – С. 5-31.
13. Кубрякова Е.С. Актуальные проблемы современной семантики / Е.С. Кубрякова. – М.: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1984. – 130 с.
14. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1986. – 158 с.
15. Левковская К.А. Теория слова, принципы её построения и аспекты изучения лексического материала / К.А. Левковская. – М.: Высшая школа, 1962. – 296 с.
16. Матезиус В. О системном грамматическом анализе / В. Матезиус // Пражский лингвистический кружок. – М.: Прогресс, 1967. – С. 226-238.
17. Новиков Л.А. Семантика русского языка / Л.А. Новиков. – М.: Высшая школа, 1982. – 272 с.
18. Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення / М.М. Полюжин. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 239 с.
19. Тухтаходжаева З. Г. Выражение категорий квантификации и оценки в словообразовательной системе современного английского языка (на материале производных прилагательных) : дис. канд. філ. наук : 10.02.04 / Тухтаходжаева З. Г. – Ташкент, 1981. – 190 с.
20. Языковая номинация. Виды наименований / [Под ред. Б.А. Серебрянникова]. – М.: Наука, 1977. – 358 с.
21. Dornseiff F. Der Deutsche Wortschatz nach Sachgruppen / F. Dornseiff. – Berlin: Walter de Gruyter. – 1959. – 5 Aufl. – 922 s.
22. Poluzhyn M.M. Lecture Notes on Historiography of Linguistics / M.M. Poluzhyn. – Uzhhorod: Патент, 2002. – 221 p.
23. Zauner A. Die romanische Bezeichnungen der Körperteile. Romanische Forschungen / A. Zauner. – 1952. – Vol. 14. – 214 s.

Summary

The article considers two approaches aimed at the meaning analysis. The attention has been focused at the detailed treatment of the essence, characteristic and distinctive features of onomasiological and semasiological approaches. As a result we have come to the conclusion that the borders between the semasiological and onomasiological approaches in linguistics are very flexible.

